

EKSPORTNI RIVOJLANTIRISHNING IQTISODIY AHAMIYATI VA UNING MINTAQAVIY RIVOJLANISHGA TA'SIRI

Xolmurotov Fozil

Ma'mun Universiteti "Iqtisodiyot"

kafedrası dotsenti,

Email: xolmurotov_fozil@mamunedu.uz

MAQOLA HAQIDA	ANNOTATSIYA
<p>Qabul qilindi: 24-dekabr 2024-yil Tasdiqlandi: 26-dekabr 2024-yil Jurnal soni: 13 Maqola raqami: 38 DOI: https://doi.org/10.54613/ku.v13i.1048</p> <p>KALIT SO'ZLAR/ КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА/ KEYWORDS</p> <p>Eksport, logistika, diversifikatsiya, iqtisodiy o'sish, innovatsiya.</p>	<p>Ushbu tadqiqot Xorazm viloyatiga alohida e'tibor qaratgan holda iqtisodiy o'sish va mintaqaviy barqarorlikni ta'minlashda eksport faoliyatining rolini o'rganadi. Ikkilamchi manbalardan olingan ma'lumotlardan foydalangan holda, tadqiqot eksport hajmi, bandlik darajasi va iqtisodiy diversifikatsiya o'rtasidagi bog'liqlikni o'rganadi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, eksport salohiyatini oshirish daromad darajasini oshirish, ish o'rinlarini yaratish va innovatsiyalarni rag'batlantirish orqali mintaqaviy rivojlanishga sezilarli ta'sir ko'rsatishi mumkin. Bundan tashqari, eksportga asoslangan diversifikatsiya cheklangan iqtisodiy tarmoqlarga qaramlikni kamaytiradi, bozor o'zgarishlariga chidamlilikni oshiradi. Tadqiqot mintaqada eksport faoliyatining to'liq salohiyatini ochish uchun mavjud to'siqlarni, jumladan transport infratuzilmasi kamchiliklari va logistika muammolarini bartaraf etish bo'yicha tavsiyalar bilan yakunlanadi.</p>

Kirish. Eksport faoliyati ham milliy, ham mintaqaviy iqtisodiyotni rivojlantirishda hal qiluvchi rol o'ynab, iqtisodiy o'sish va yangi ish o'rinlari yaratish katalizatori bo'lib xizmat qilmoqda. 1982 yildagi Eksport savdo kompaniyasi to'g'risidagi qonun Amerikada ishlab chiqarilgan tovarlar va xizmatlar eksportini osonlashtirishda muhim rol o'ynaydigan Eksport Savdo Kompaniyalarini (ETC) shakllantirishni rag'batlantiradigan asosni yaratdi, xususan, kichik va o'rta korxonalar (KO'K) inektorlari kabi tekstil va ishlab chiqarish uchun¹. Ushbu qonunchilik nafaqat eksportni rag'batlantiradi, balki ushbu firmalarning jahon bozorida raqobatbardoshligini oshirishga qaratilgan va shu bilan umumiy iqtisodiy salomatlikka hissa qo'shadi. Eksportga asoslangan o'sish konsepsiyasi iqtisodiy rivojlanishni rag'batlantirish strategiyasi sifatida eksportni ko'paytirish muhimligini ta'kidlaydi.

Eksport faoliyatini kengaytirishga e'tibor qaratish orqali mamlakatlar yangi bozorlarga chiqish uchun o'zlarining ishlab chiqarish imkoniyatlaridan foydalanishlari mumkin, bu esa o'z navbatida iqtisodiyotning diversifikatsiyasi va barqarorligini oshiradi. Masalan, ko'pincha kichik va o'rta korxonalar ustunlik qiladigan to'qimachilik va tikuvchilik sanoati eksportdan sezilarli foyda ko'rishi mumkin, chunki bu ularning yashashi va rivojlanishi uchun zarurdir. Savdo vazirligining hisob-kitoblariga ko'ra, ushbu tarmoqlardagi 20 000 ga yaqin kichik, eksport qilmaydigan firmalar jahon bozorida raqobatlasha olish potentsialiga ega va mavjud foydalanilmagan imkoniyatlarni ta'kidlaydi.

Bundan tashqari, eksportning bandlikka ta'sirini ham e'tibordan chetda qoldirib bo'lmaydi. Eksport faoliyati mahalliy iqtisodiyotlarda ish o'rinlari yaratish va yuqori ish haqi darajasi bilan bog'liq bo'lib, sog'lom iqtisodiy muhitni ta'minlaydi. Firmalar eksport bilan shug'ullanar ekan, ular ko'pincha ko'proq ishchi kuchini talab qiladi, bu nafaqat ish o'rinlarini yaratadi, balki mahalliy mehnat bozorining malakasini oshiradi. Ushbu dinamikani eksport xizmatlari va qo'llab-quvvatlash dasturlari qo'llab-quvvatlaydi, bu esa korxonalariga xalqaro savdoning murakkabliklarini navigatsiya qilishda yordam beradi va shu bilan ularning yangi bozorlarga kirishini osonlashtiradi. Bundan tashqari, global qiymat zanjirlarining integratsiyasi mamlakatlarga tovarlarni bir nechta davlatlar bo'ylab ishlab chiqarish va taqsimlashda ishtirok etish imkonini beradi, eksport imkoniyatlarini oshiradi va iqtisodiy o'zaro bog'liqlikni kuchaytiradi. Bu o'zaro bog'liqlik rivojlanayotgan

mamlakatlar uchun juda muhim, chunki bu ularga eksport portfelini diversifikatsiya qilish va cheklangan mahsulotlarga qaramlikni kamaytirish imkonini beradi.

Adabiyotlar tahlili. Tadqiqotlarda eksport faoliyatining iqtisodiy rivojlanishda hal qiluvchi omil ekanligini tasdiqlovchi ko'plab izlanishlar va empirik dalillar tahlil qilingan. Ushbu tadqiqotlarda eksportning iqtisodiy diversifikatsiyani rag'batlantirishi va yangi bozorlarni ochish orqali milliy va mintaqaviy iqtisodiyotni barqarorlashtirishdagi o'mi asosiy e'tiborda bo'lgan.

Eksport iqtisodiy rivojlanishning asosiy tarkibiy qismi bo'lib, o'sishni rag'batlantirish, yangi ish o'rinlari yaratish va bozorni diversifikatsiya qilish hisoblanadi. Eksportga asoslangan o'sishga strategik e'tibor qaratish bilan bir qatorda ETCni qonunchilik bilan qo'llab-quvvatlash mamlakatlarni o'z tarmoqlarining, xususan, to'qimachilik va tikuvchilik kabi tarmoqlarning to'liq salohiyatidan foydalanishga imkon beradi va natijada mustahkam milliy va mintaqaviy iqtisodiyotlarga hissa qo'shadi.

Eksport orqali valyuta tushumlarining ortishi makroiqtisodiy barqarorlikni mustahkamlashda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Mamlakat valyuta tushumlarini muvaffaqiyatli jalb qilsa, milliy valyuta barqarorligini ta'minlash uchun muhim bo'lgan valyuta zaxiralarni ko'paytiradi². Bu zahiralarni nafaqat tashqi zarbalarga qarshi bufer, balki mamlakatning tashqi qarz majburiyatlarini bajarish imkonini beradi va shu orqali barqaror iqtisodiy muhitni ta'minlaydi.

Valyuta zahiralarning mustahkam darajasi pul-kredit siyosati va foiz stavkalarini samarali boshqarish imkonini berib, makroiqtisodiy barqarorlikka yordam beradi. Bu barqarorlik investitsiyalar uchun qulay muhitni yaratish uchun zarur, chunki u noaniqlikni kamaytiradi va mahalliy va xorijiy investirlarni kapital jalb qilishga undaydi³. Bundan tashqari, valyuta zaxiralari va fond bozori rivojlanishi o'rtasidagi bog'liqlik muhim; zaxiralarning ko'payishi fond bozorining o'sishiga olib kelishi mumkin, bu esa o'z navbatida umumiy iqtisodiy barqarorlikni qo'llab-quvvatlaydi⁴. Bundan tashqari, ijtimoiy xarajatlarni moliyalashtirish imkoniyati valyuta tushumlarining ko'payishining yana bir muhim jihati hisoblanadi. Hukumatlar ushbu daromadlarni ijtimoiy farovonlik va iqtisodiy rivojlanishni rag'batlantirish uchun zarur bo'lgan ijtimoiy dasturlarni moliyalashtirish uchun ishlatishi mumkin.

¹ Susan, B., Hester. (1985). Export Trading Companies: A Marketing Vehicle for Small Textile and Apparel Firms?. Journal of Small Business Management, 23:20-.

² Shin-ichi, Fukuda., Yoshifumi, Kon. (2012). Macroeconomic impacts of foreign exchange reserve accumulation: Theory and international evidence. Research Papers in Economics. doi: 10.4337/9780857933355.00014

³ Paolo, Vitale. (1999). Foreign Exchange Intervention and Macroeconomic Stability. Social Science Research Network.

⁴ Olayinka, Olufisayo, Akinlo. (2015). Impact of Foreign Exchange Reserves on Nigerian Stock Market. The International Journal of Business and Finance Research, 9(2):69-76.

Ushbu xarajatlar ichki talabni rag'batlantirishi, iqtisodiy o'sish va barqarorlikka yanada ko'proq hissa qo'shishi mumkin. Bundan tashqari, valyuta zahiralari strategik boshqarish mamlakatlarga kontrtsiklik siyosatni samarali amalga oshirish imkonini beradi. Masalan, iqtisodiy kengayish davrida mamlakatlar ichki talab va importni cheklash orqali zaxiralarni to'plashi mumkin, iqtisodiy tanazzul davrida esa bu zaxiralardan importni qo'llab-quvvatlash va iqtisodiyotni barqarorlashtirish uchun foydalanish mumkin⁵. Bunday yondashuv nafaqat iqtisodiy tebranishlarning ta'sirini yumshatibgina qolmay, balki etarli valyuta zaxiralari saqlash muhimligini ham kuchaytiradi. Pirovardida, valyuta tushumlari, zaxiralari va makroiqtisodiy barqarorlik o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik oqilona iqtisodiy siyosatning muhimligini ta'kidlaydi.

Eksport hajmini oshirish va ichki iqtisodiy faollik o'rtasidagi bog'liqlik mahalliy ishlab chiqarish salohiyatini oshirishning muhim yo'nalishi hisoblanadi. Eksport o'sishi bilan ular mahalliy ishlab chiqarish imkoniyatlarini rag'batlantiradi, bu esa keyinchalik ichki bozorda tadbirkorlik faoliyatining kengayishiga olib keladi⁶. Bu dinamika, ayniqsa, savdoni liberalashtirish siyosati iqtisodiy o'sishga sezilarli ta'sir ko'rsatgan rivojlanayotgan mamlakatlarda yaqqol namoyon bo'ladi. Masalan, empirik tadqiqotlar eksport o'sishi va aholi jon boshiga yalpi ichki mahsulot (YalM) o'rtasida kuchli bog'liqlik mavjudligini ko'rsatib, eksport o'sishi bilan iqtisodiy faollik va aholi farovonligi ham oshib borishini ko'rsatdi. Eksport hajmining oshishi nafaqat mahalliy ishlab chiqarishni, balki yangi ishlab chiqarish tarmoqlarining paydo bo'lishini ham rag'batlantirmoqda.

Eksport hajmining oshishi mahalliy ishlab chiqarish salohiyatini rag'batlantirish, tadbirkorlik faoliyatini kengaytirish va iqtisodiyotda yangi tarmoqlarni rag'batlantirishning kuchli katalizatoridir. Ushbu o'sish soliq tushumlarining oshishiga va aholi farovonligini oshirishga olib keladi, bu esa ichki iqtisodiy faoliyatni boshqarishda xalqaro savdo muhimligini ta'kidlaydi⁷. Mamlakatlar o'zlarining qiyosiy ustunliklaridan foydalangan holda o'zlarining iqtisodiy landshaftlarini samarali ravishda yaxshilashlari va barqaror rivojlanishni ta'minlashlari mumkin.

Iqtisodiyotni diversifikatsiya qilish mamlakatning bozor tebranishlariga chidamliligini oshirish va cheklangan miqdordagi tarmoqlarga qaramlikni kamaytirish uchun muhim strategiya hisoblanadi. Eksport bu jarayonda hal qiluvchi rol o'ynaydi va mamlakatlarga tashqi bozorlarda turli tovar va xizmatlarni sotish orqali o'z iqtisodiy asoslarini kengaytirish imkonini beradi. Bu diversifikatsiya nafaqat iqtisodiyotni barqarorlashtiradi, balki uning global talab va taklif sharoitlari o'zgarishiga moslashish qobiliyatini ham oshiradi⁸. Eksport qilinadigan mahsulot va xizmatlar assortimentini kengaytirish orqali mamlakatlar ko'pincha xalqaro bozorlarda narxlarining o'zgaruvchan o'zgarishiga duchor bo'lgan bir nechta asosiy tovarlarga tayanish bilan bog'liq xavflarni yumshata oladi. Bu, ayniqsa, tor eksport portfeliga bog'liq bo'lgan rivojlanayotgan davlatlar uchun ayniqsa muhimdir, bu esa tovarlar narxining pasayishi davrida iqtisodiy beqarorlikka olib kelishi mumkin⁹. Eksportning diversifikatsiyasi yangi daromad manbalarini yaratishga yordam beradi, bu esa iqtisodiy o'sish va barqarorlikni ta'minlaydi¹⁰. Ushbu diversifikatsiyaga erishish uchun tashqi bozorga chiqish muhim ahamiyatga ega. Savdo ochiqligi, bu mamlakatning boshqa davlatlar bilan erkin savdoga kirishish darajasini bildiradi, yangi bozorlarga kirishni osonlashtiradi va eksport imkoniyatlarini oshiradi¹¹.

Eksport bozorlaridagi raqobat muhiti mahalliy ishlab chiqaruvchilar o'rtasida tadbirkorlik va innovatsiyalar uchun muhim turtki bo'lib xizmat qilmoqda. Firmalar tashqi bozorlarda o'z mavqeiini oshirishga intilishlari bilan ular yangi texnologiyalar va innovatsion ishlab chiqarish jarayonlarini o'zlashtirishga majbur bo'ladi, bu esa pirovardida xalqaro miqyosda ham, ichki miqyosda ham raqobatbardoshligini oshiradi. Bu dinamika, ayniqsa, eksport muvaffaqiyatining hal qiluvchi omili sifatida belgilangan eksport tadbirkorligiga yo'naltirilgan xatti-harakatlar (EOB) kontekstida yaqqol namoyon bo'ladi. Eksport bilan bog'liq tadbirkorlik faoliyati bilan faol shug'ullanadigan firmalar, odatda, xorijdagi marketing harakatlarida yaxshilangan natijalarga erishadilar, bu esa o'z navbatida ularning ichki bozordagi umumiy raqobatbardoshligini oshiradi¹². Bundan tashqari, raqobat va innovatsiyalar o'rtasidagi munosabatlar teskari U shaklidagi egri chiziq bilan tavsiflanadi, bu mo'tadil raqobat innovatsiyalarni rag'batlantirishi mumkinligini ko'rsatadi. Bu shuni ko'rsatadiki, firmalar muvozanatli raqobat darajasiga duch kelganda, ular innovatsion yechimlarga sarmoya kiritish ehtimoli ko'proq bo'ladi va shu bilan ishlab chiqarish imkoniyatlarini va bozor takliflarini yaxshilaydi¹³.

Bu firmalar innovatsiyalar kiritar ekan, ular nafaqat tashqi bozorlar talablarini qondiribgina qolmay, balki ichki bozordagi mavqeiini mustahkamlab, yanada mustahkam iqtisodiy muhitga hissa qo'shadilar. Bu kontekstda bozorga yo'naltirilgan xatti-harakatlarining roli ham juda muhimdir. Bozor ehtiyojlarini tushunish va ularga javob berishga e'tibor qaratadigan firmalar o'zlarining tadbirkorlik faoliyatidan ko'proq foyda olishlari mumkin, bu esa ularning eksport ko'rsatkichlarini oshiradi¹⁴. Bozorning bunday yo'nalishi proaktiv xatti-harakatlar va raqobatbardosh tajovuzkorlik bilan birgalikda firmalarga eksport bozorlarida imkoniyatlardan samarali foydalanish imkonini beradi. Bunday xatti-harakatlar eksport ko'rsatkichlarining yaxshilanishi bilan bog'liq, chunki ular firmalarga xalqaro savdoning murakkabliklarida muvaffaqiyatli harakat qilish imkonini beradi.

Xulosa qilib aytganda, raqobat, innovatsiya va eksport faoliyati o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik tadbirkorlik uchun qulay zamin yaratadi. Mahalliy ishlab chiqaruvchilar eksport bozori bosimiga javoban innovatsion amaliyotlar orqali o'z imkoniyatlarini oshirar ekan, ular nafaqat o'z faoliyatini yaxshilaydi, balki kengroq iqtisodiy manzaraga ham ijobiy hissa qo'shadi.

Eksport faoliyati orqali qo'shimcha daromad manbalarini yaratish iqtisodiy samaradorlikni oshirish, ichki bozorlarda talab va taklif muvozanatini saqlashda hal qiluvchi o'rin tutadi. Tovar va xizmatlar eksporti ishlab chiqaruvchilar va tegishli korxonalar uchun yangi daromad oqimlarini keltirib chiqaradi, bu nafaqat ularning rentabelligini oshiradi, balki umumiy iqtisodiy o'sishga ham hissa qo'shadi. Bu jarayon, ayniqsa, ish haqi past bo'lgan mamlakatlarda muhim bo'lib, eksportga asoslangan ish o'rinlarining yaratilishi ish o'rinlari imkoniyatlarini ko'paytirishga va ishchilarning daromadlarini oshirishga olib keladi¹⁵. Eksportni kengaytirish mamlakatlarga xalqaro bozorlarga kirish va iqtisodiy faoliyatini diversifikatsiya qilish imkonini beruvchi daromad olishning muhim mexanizmi bo'lib xizmat qiladi.

Yangi geografik bozorlarga kirib, eksportchilar qo'shimcha mijozlar bazasiga kirishlari mumkin, bu esa ularning daromad salohiyatini yanada oshiradi va ichki talab va taklifni barqarorlashtiradi¹⁶. Ushbu diversifikatsiya muhim ahamiyatga ega, chunki u xalqaro bozorlarda narxlarining o'zgarishiga zaiflikni

⁵ Akira, Koizumi. (1959). Foreign Exchange Reserves as a Buffer in Japanese Counter-cyclical Policy. The Annals of the Hitotsubashi Academy, 9(2):255-266. doi: 10.15057/10455

⁶ Kostadinka, Cabuleva., Tamara, Marjanova, Jovanov., Ljupco, Dacev. (2011). Export and GDP - the case of Macedonia.

⁷ Rainer, Maurer. (2006). Strong Exports, High Unemployment, Low Gdp Growth - a Neoclassical Diagnosis of the German Disease (Exportweltmeister, Arbeitsplatzwüste, Wachstumsschlusslicht - Eine Neoklassische Diagnose Der Deutschen Krankheit). Social Science Research Network, doi: 10.2139/SSRN.893821

⁸ Paul, Brenton., Peter, Walkenhorst. (2009). Breaking into new markets, raising quality, and improving services: neglected avenues for export diversification. 1-6.

⁹ Hanna, Ahmed., Naved, Hamid. (2014). Patterns of Export Diversification: Evidence from Pakistan. Lahore Journal of Economics, 19:307-326. doi: 10.35536/LJE.2014.V19.ISP.A13

¹⁰ Heiko, Hesse. (2008). Export diversification and economic growth. World Bank Publications, 1-36.

¹¹ Tomasz, Białowas. (2015). Otwartość handlowa i dywersyfikacja eksportu a wzrost gospodarczy w latach 1995–2011. 47(2):17-26. doi: 10.17951/H.2013.47.2.17

¹² Jerry, Haar., Jerry, Haar., Marta, Ortiz-Buonafina. (2001). The Role of Entrepreneurial Characteristics and the Export Firm. Social Science Research Network, doi: 10.2139/SSRN.272073

¹³ Tomohiko, Inui., Atsushi, Kawakami., Tsutomu, Miyagawa. (2008). Do Competitive Markets Stimulate Innovation?: An Empirical Analysis Based on Japanese Manufacturing Industry Data. Research Papers in Economics,

¹⁴ Nathaniel, Boso. (2010). Export entrepreneurial-oriented behaviour and export performance.

¹⁵ James, Heintz. (2002). Low-wage manufacturing exports, job creation, and global income inequalities.

¹⁶ Paul, Brenton., Peter, Walkenhorst. (2009). Breaking into new markets, raising quality, and improving services: neglected avenues for export diversification. 1-6.

kamaytiradi va yanada barqaror iqtisodiy muhitni ta'minlaydi. Bundan tashqari, eksportning kengayishi natijasida yuzaga kelgan to'lov balansining profitsiti hukumatlarga ichki investitsiyalarni rag'batlantiradigan ekspansionistik siyosatni amalga oshirish imkonini beradi¹⁷. Bu, o'z navbatida, investitsiyalarning ortishi yuqori samaradorlik va ishlab chiqarishga olib keladigan, iqtisodiy o'sishni yanada rag'batlantiradigan ijobiy teskari aloqani yaratadi.

Xulosa qilib aytganda, eksport faoliyati va daromad olish o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik iqtisodiy samaradorlik va barqarorlikka erishish uchun asosiy hisoblanadi. Eksport orqali yangi daromad manbalarini rag'batlantirish orqali mamlakatlar o'zlarining iqtisodiy barqarorligini oshirishi, talab va taklif o'rtasidagi muvozanatni saqlashi va pirovardida barqaror o'sishni ta'minlashi mumkin¹⁸.

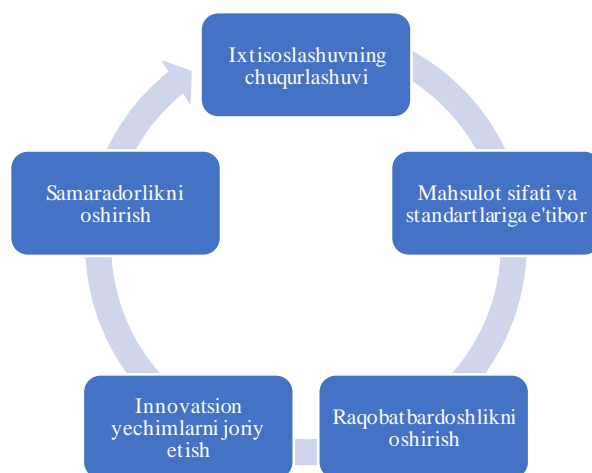
Tadqiqot metodologiyasi. Ushbu tadqiqot eksport faoliyatining iqtisodiy rivojlanish va mintaqaviy barqarorlikka ta'sirini tahlil qilishga qaratilgan. Tadqiqot uchun zarur bo'lgan ma'lumotlar ikkilamchi manbalardan yig'ildi. Xususan, eksport hajmi, bandlik darajasi, ishlab chiqarish tarmoqlari va iqtisodiy diversifikatsiya ko'rsatkichlari bo'yicha ma'lumotlar davlat statistika qo'mitasi, iqtisodiyot va savdo bo'yicha nashrlar hamda xalqaro tashkilotlarning hisobotlaridan olindi.

Eksportning iqtisodiyotga ta'sirini sifat jihatidan baholashga asoslangan yondashuv qo'llanildi. Ushbu yondashuv eksport hajmining bandlik darajasiga, ishlab chiqarishning samaradorligiga va iqtisodiy diversifikatsiyaga bo'lgan ta'sirini izohlashga qaratildi. Eksportning

aholi turmush darajasiga ta'siri, iqtisodiy imkoniyatlar va yangi ish o'rinlarini yaratish bo'yicha keltirgan foydalari turli sektorlardagi misollar asosida tahlil qilindi.

Tadqiqot natijalari. Eksport tarmoqlarining o'zgaruvchanligini o'rganish uchun asosiy iqtisodiy sektorlardagi dinamikalar tahlil qilindi. Diversifikatsiya darajasini ko'rsatish uchun eksport tarmoqlari va mahsulotlarining kengayishi va ularning iqtisodiy barqarorlikka ta'siri chuqur o'rganildi. Eksport orqali to'g'ridan-to'g'ri va bilvosita yaratilgan ish o'rinlari tahlil qilindi. Ish o'rinlarining asosiy tarmoqlar, jumladan, ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish sohalaridagi taqsimoti ham ko'rib chiqildi. Eksportdan olingan daromadning ichki iqtisodiyotdagi taqsimoti va bu daromadlarning ijtimoiy infratuzilmani yaxshilash, xususan, bandlik va aholining turmush darajasini oshirishga bo'lgan ijobiy ta'siri o'rganildi. Tadqiqot eksport faoliyatining iqtisodiy va ijtimoiy jihatlariga xolisona yondashish uchun tavsifiy va sifatiy tahlil metodlarini qo'lladi. Bunda eksportning qishloq xo'jaligi, sanoat va xizmatlar sohasidagi roliga alohida e'tibor qaratildi.

Ko'proq yetuk mahsulotlarni eksport qiladigan mamlakatlar, ayniqsa, rivojlanayotgan bozorlarda tezroq o'sishni boshdan kechiradilar, chunki bu mahsulotlar ko'pincha yuqori qo'shimcha qiymatli ishlab chiqarish jarayonlari bilan bog'liq. Bu esa ishlab chiqarishning ixtisoslashuvi va samaradorligiga nafaqat eksport akti, balki eksport qilinadigan tovarlarning xarakteri ham sezilarli ta'sir ko'rsatayotganidan dalolat beradi.

1-Rasm. Eksportning ishlab chiqarish ixtisoslashuvi va samaradorligini oshirishning asosiy yo'nalishlari

Umuman olganda, eksport iqtisodiyotlarda ishlab chiqarish ixtisoslashuvi va samaradorligini oshirishning muhim mexanizmi hisoblanadi(1-Rasm). Resurslarni yanada samaraliroq korxonalariga qayta taqsimlash, qiyosiy ustunliklarni qo'llab-quvvatlash va savdo ochiqligini qo'llash orqali mamlakatlar unumdorlik va iqtisodiy o'sishda sezilarli yutuqlarga erishishlari mumkin.

Eksport faoliyati orqali ixtisoslashuvni chuqurlashtirish mahalliy ishlab chiqarish imkoniyatlarini va tarmoq rivojlanishini sezilarli darajada oshiradi. Hududlar muayyan mahsulot yoki xizmatlarga e'tibor qaratganligi sababli, mahalliy ishlab chiqaruvchilar o'zlarining ishlab chiqarish jarayonlarini takomillashtirishga rag'batlantiriladi, bu esa bozorda samaradorlik va raqobatbardoshlikni oshirishga olib keladi.

Ushbu ixtisoslashuv nafaqat ishlab chiqaruvchilarga o'z ko'nikmalari va texnikasini oshirishga imkon beradi, balki barqaror iqtisodiy amaliyotlarni ilgari suruvchi mahalliy resurslardan samaraliroq foydalanish muhitini ham yaratadi. Bu borada eksportni diversifikatsiyalash jarayoni hal qiluvchi o'rin tutadi. Hudud eksport qiladigan mahsulot va xizmatlar turini kengaytirish orqali mahalliy ishlab chiqaruvchilar o'z mehnati va kapital qo'yilmalaridan yuqori

rentabellikka erishishlari mumkin. Ushbu diversifikatsiya xalqaro bozorlarda narxlarning o'zgarishiga zaiflikni kamaytiradi, bu ko'pincha birlamchi tovarlarga tayanadigan rivojlanayotgan iqtisodiyotlar uchun ayniqsa muhimdir. Bundan tashqari, ishlab chiqaruvchilar ixtisoslashgan sari, ular o'zlarining mavjud eksportlari sifatini oshirishga e'tibor qaratishlari mumkin, bu esa ularning jahon bozorlarida raqobatbardoshligini yanada oshiradi.

Ayniqsa, Eksport faoliyati mehnat talab qiladigan sohalarida ish o'rinlarini yaratish orqali aholining ijtimoiy-iqtisodiy holatini yaxshilashda quyidagi asosiy jihatlarni qamrab oladi(2-Rasm).

Eksport faoliyati mehnatga talabni shakllantirishda, ayniqsa, qishloq xo'jaligi, yengil sanoat va qo'l mehnatiga asoslangan sanoat kabi ko'p mehnat talab qiladigan tarmoqlarda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Bu tarmoqlar ishlab chiqarish jarayonlarida inson mehnatiga tayanishi bilan ajralib turadi, bu esa ish o'rinlarini yaratishga sezilarli hissa qo'shadi. Masalan, qishloq xo'jaligi sektori turli bosqichlarni, jumladan, mahsulotlarni yetishtirish, qayta ishlash va taqsimlashni o'z ichiga oladi, bularning barchasi katta mehnat sarfini talab qiladi¹⁹. Mehnatni ko'p talab qiladigan tabiat eksportga yo'naltirilgan iqtisodlari uchun juda muhimdir, bu yerda qishloq xo'jaligi mahsulotlariga bo'lgan talab

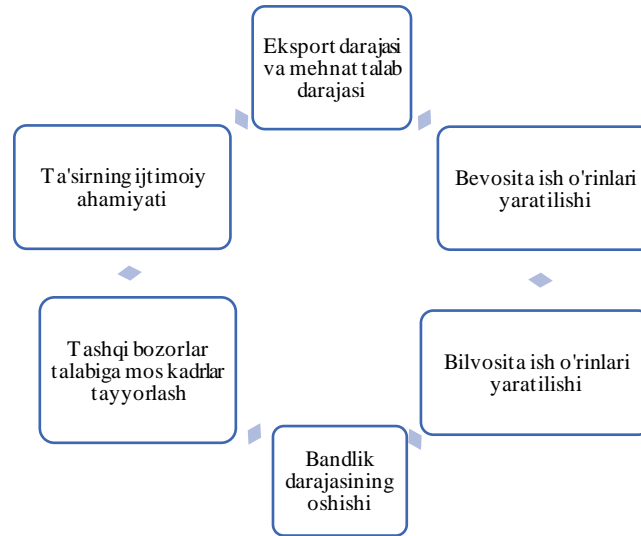
¹⁷ Edward, K., Y., Chen. (1980). Export expansion and economic growth in some Asian economies : a simultaneous-equation model. 284-293. doi: 10.1007/978-1-349-04063-6_13

¹⁸ Luis, Ignacio, Argüero. (2015). Regional exports and employment creation : the case of Argentina. 79-89. doi: 10.15027/39221

¹⁹ Xiao, Jiang. (2013). Trade and Employment in a Vertically Specialized World. Research Papers in Economics.

bandlik imkoniyatlarini oshirishi mumkin. Bundan tashqari, odatda kamroq kapital qo'yilmalarni o'z ichiga olgan va iste'mol tovarlariga yo'naltirilgan engil sanoat ham ishchi kuchiga bo'lgan talabga hissa qo'shadi. Ushbu tarmoqlar ko'pincha ko'proq mehnat talab qiladi, bu esa eksport talablariga javob beradigan ishchi kuchiga ehtiyojni yanada oshiradi. Xuddi shunday, qo'l mehnatiga asoslangan to'qimachilik va

oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash kabi tarmoqlar ham inson mehnatiga juda bog'liq bo'lib, ularning eksport manzarasidagi ahamiyatini ifodalaydi. Bu tarmoqlarning o'zaro bog'liqligi ularning eksport faoliyati orqali ish o'rirlari yaratishda muhim rol o'ynashini ko'rsatadi.

2-Rasm. Eksport orqali ish o'rirlarini yaratish jarayonidagi asosiy jihlatlar

Ishlab chiqarishda bevosita bandlikdan tashqari, eksport faoliyati logistika, sotish, marketing va xizmat ko'rsatish kabi yordamchi tarmoqlarda ish o'rirlarini yaratadi. Logistika sektori, masalan, eksport faoliyatini qo'llab-quvvatlash uchun zarur bo'lgan tovarlarni tashish va tarqatish uchun juda muhimdir. Eksportga yo'naltirilgan firmalar tashqi talabni qondirish uchun o'z faoliyatini kengaytirar ekan, ular turli xil qo'llab-quvvatlash funksiyalari bo'yicha bandlik imkoniyatlarini kengaytiradigan to'liqni effekt yaratadilar²⁰.

Bundan tashqari, bu dinamikada xalqaro hamkorlik orqali ilg'or texnologiyalarni jalb etish muhim o'rin tutadi. Global hamkorlar bilan hamkorlik qilish orqali mahalliy ishlab chiqaruvchilar o'zlarining bozor ehtiyojlariga moslashtirilgan innovatsiyalarni mahalliyashtirishni osonlashtiradigan ilg'or texnologiyalardan foydalanishlari mumkin. Ushbu mahalliyashtirish jarayoni joriy etilayotgan innovatsiyalarning mahalliy sharoitda dolzarb va samarali bo'lishini ta'minlash, shu orqali ularning raqobatbardoshligini oshirish uchun muhim ahamiyatga ega²¹.

Innovatsiyalarni joriy etish va rivojlantirish eksport faoliyati bilan bevosita bog'liq, chunki bu faoliyatlar firmalarni xalqaro bozorlar talablarini qondirish uchun innovatsiyalar qilishga undaydi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, innovatsiyalar, ayniqsa, qishloq xo'jaligi va tog'kon

sanoati kabi sohalarda, ayniqsa aloqalar kuchli, eksport ishtirokini oshirishga olib kelishi mumkin²². Ushbu yangilik nafaqat mahsulot taklifini kengaytiradi, balki jahon bozorida raqobatbardosh ustunlikni saqlab qolish uchun zarur bo'lgan mehnat unumdorligi va samaradorligini oshirishga ham hissa qo'shadi.

Bundan tashqari, texnologik moslashish jarayoni ko'pincha davlat-xususiy sheriklik orqali qo'llab-quvvatlanadi, bu esa yuqori o'sish sur'atlari bo'lgan noan'anaviy sanoat tarmoqlarida jahon miqyosidagi eksportyorlarni rivojlantirish uchun zarur resurslar va asoslarni ta'minlay oladi²³. Bu hamkorliklar mahalliy ishlab chiqaruvchilarga innovatsiyalardan samarali foydalanish imkonini beruvchi bilim va resurslar almashishni osonlashtiradi. Xulosa qilib aytganda, eksport faoliyati, texnologik moslashuv va innovatsiyalar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik ko'p qirrali. Raqobatni rag'batlantirish, ilg'or texnologiyalardan foydalanishni osonlashtirish va innovatsiyalarni joriy etishni rag'batlantirish orqali mahalliy ishlab chiqaruvchilar xalqaro bozorlarda raqobatbardoshligini sezilarli darajada oshirishi mumkin. Ushbu kompleks yondashuv nafaqat iqtisodiy o'sishni rag'batlantiradi, balki firmalarni tobora globallashib borayotgan iqtisodiyotda gullayshahni uchun joylashtiradi.

1. Tashqi bozorlarda raqobatning rag'batini
2. Texnologik o'zgarishlarga moslashish
3. Xalqaro xamkorlik orqali ilg'or texnologiyalarni jalb qilish
4. Innovatsiyalarni joriy etish va rivojlantirish
5. Texnologiyalarning mahalliyashtirish
6. Mehnat unumdorligi va samaradorlikni oshirish

3-Rasm. Eksport faoliyatida texnologiya va innovatsiyalarni jalb etishning asosiy yo'nalishlari

²⁰ Arbeitskreis, Konjunktur, Ostdeutschland. (2008). Ostdeutsche Wirtschaft: Kein auflösendes Produktionswachstum 2008 und 2009. 14(6):205-236.

²¹ Saribayevich, X. F., Sariyevich, X. X., Davlatov, S., Turobova, H., & Ruziyev, S. (2024). Analysis of factors affecting CO2 emissions: In the case of Uzbekistan. International Journal of Energy Economics and Policy, 14(4), 207-215.

²² 22. Xolmurotov, F. S., Xolmurotov, X. S., & Yakubova, Y. R. (2024). Assessment of the impact of agriculture on the regional socio-economic development. In E3S Web of Conferences (Vol. 548, p. 01003). EDP Sciences.

²³ Qodirov, A., Urakova, D., Amonov, M., Masharipova, M., Ibadullaev, E., Xolmurotov, F., & Matkarimov, F. (2024). The dynamics of tourism, economic growth, and CO2 Emissions in Uzbekistan: an ARDL approach. International Journal of Energy Economics and Policy, 14(6), 365-370.

Eksport mintaqaviy rivojlanishga ijobiy ta'sir ko'rsatuvchi muhim omillardan biri bo'lib, u rivojlanishga turli yo'nalishlarda ta'sir qiladi (4-rasm).

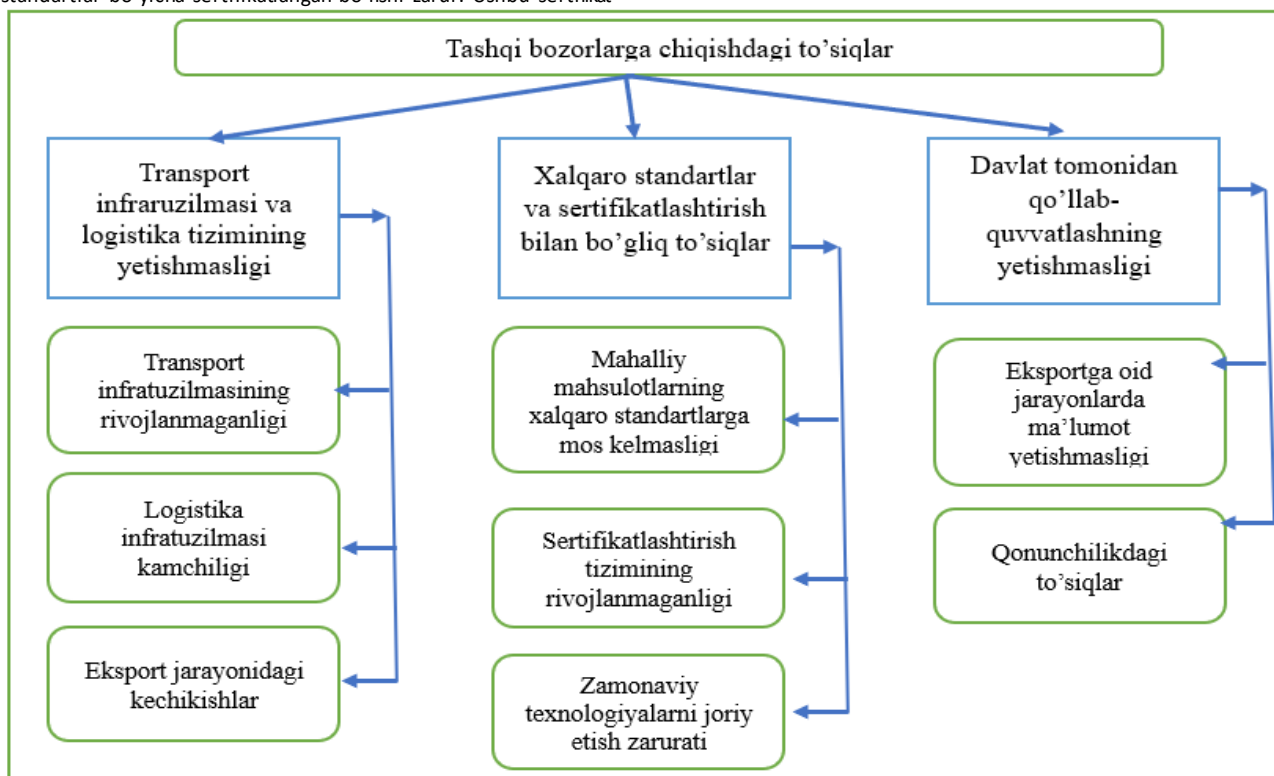

5-Rasm. Eksportning mintaqaviy rivojlanishga ta'siri

Xorijiy investitsiyalarni jalb qilish ko'p qirrali muammo bo'lib, mintaqqa iqtisodiyotiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. To'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar (TDI)ga ta'sir qiluvchi asosiy omillardan biri bu eksport darajasi bo'lib, u bozor salohiyati va iqtisodiy barqarorlikni namoyish etish orqali mamlakatning jozibadorligini oshirishi mumkin. Kuchli eksport sektori xorijiy investorlarga tovar va xizmatlarga talab mavjudligidan dalolat beradi va shu bilan investitsiya oqimi ehtimolini oshiradi²⁴.

Jahon talablari va standartlariga muvaffaqiyatli moslashish uchun Xorazm viloyatida ishlab chiqarilayotgan mahsulotlar xalqaro standartlar bo'yicha sertifikatlangan bo'lishi zarur. Ushbu sertifikat

ushbu mahsulotlarning tashqi bozorlarga chiqish uchun zarur bo'lgan sifat va xavfsizlik mezonlariga javob berishini ta'minlash uchun juda muhimdir. Bu jarayonda sifat menejmenti tizimlarini joriy etish hal qiluvchi rol o'ynaydi, chunki u xalqaro sifat standartlariga muvofiqligini ta'minlaydi va shu orqali eksport hajmi va umumiy raqobatbardoshligini oshiradi. Sifat menejmenti uchun eng tan olingan tizimlardan biri ISO 9000 seriyasidir, u eng keng qamrovli standart bo'lgan ISO 9001 ni o'z ichiga oladi. ISO 9001 dizayn, ishlab chiqish, ishlab chiqarish, o'rnatish va xizmat ko'rsatishni o'z ichiga olgan turli bosqichlarda sifat kafolati uchun namuna bo'lib xizmat qiladi.

6-Rasm. Tashqi bozorlarga chiqishda eksport jarayonidagi to'siqlar va ularning sabablari

Xorazm viloyati o'zining yuqori eksport salohiyatiga qaramay, tashqi bozorga chiqishga to'sqinlik qiluvchi jiddiy to'siqlarga duch kelmoqda. Ushbu to'siqlarni bartaraf etish mintaqaning eksport hajmi va raqobatbardoshligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Birlamchi to'siqlarni transport infratuzilmasining etarli emasligi, logistika tizimlaridagi kamchiliklar va eksport jarayonidagi kechikishlar

deb tasniflash mumkin. Birinchidan, transport infratuzilmasining etarli emasligi asosiy to'siqdir. Yetarli transport vositalari va tizimlarining yo'qligi tovarlarning harakatiga bevosita ta'sir qiladi, tashqi bozorlarga chiqishni cheklaydi. Bu holat logistika infratuzilmasidagi kamchiliklar bilan qo'shiladi, bu esa samarali eksport operatsiyalariga yanada to'sqinlik qiladi. Logistika tizimlaridagi bu kamchiliklar nafaqat

²⁴ 24. Холмуротов, Ф. (2023). MINTAQADA AHOLI TURMUSH FARAVONLIGINI OSHIRISHDA QISHLOQ XO'JALIK MAHSULOTLARINI YETISHTIRUVCHI SUBYEKTLAR RO'LINI BAHOLASH. Ижтимоий-гуманитар

фанларнинг долзарб муаммолари/Актуальные проблемы социально-гуманитарных наук/Actual Problems of Humanities and Social Sciences, 3(7), 83-91.

raqobatbardoshlikka to'sqinlik qiladi, balki mintaqadan umumiy eksport hajmini kamaytiradi.

Xorazm viloyatining eksport salohiyatini ochish uchun transport infratuzilmasining yetarli emasligi, logistika kamchiliklari va eksport jarayonidagi kechikishlar bilan bog'liq to'siqlarni bartaraf etish zarur. Ushbu sohalarini takomillashtirish orqali mintaqa raqobatbardoshligini oshirishi va jahon bozorlariga yaxshiroq integratsiyalashishi, pirovardida eksport hajmi va iqtisodiy o'sishning oshishiga olib kelishi mumkin. Bu to'siqlarni bartaraf etish nafaqat mahalliy tadbirkorlik subyektlariga foyda keltiradi, balki mintaqaning keng iqtisodiy rivojlanishiga ham xizmat qiladi.

Xulosa. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, eksport faoliyatini rivojlantirish mintaqaviy iqtisodiy barqarorlikka erishishda eng muhim omillardan biri hisoblanadi. Eksport hajmining oshishi iqtisodiyotni rivojlantirish, yangi ish o'rinlarini yaratish va mahalliy ishlab chiqarish imkoniyatlarini kengaytirish orqali iqtisodiy barqarorlikka hissa qo'shadi. Eksport nafaqat iqtisodiyotni diversifikatsiyalashga xizmat qiladi, balki aholining ijtimoiy-iqtisodiy holatini sezilarli darajada yaxshilaydi. Xususan, Xorazm viloyatining eksport salohiyatini to'liq amalga oshirish uchun transport infratuzilmasini rivojlantirish, logistika tizimlaridagi kamchiliklarni bartaraf etish va eksport jarayonlaridagi

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Susan, B., Hester. (1985). Export Trading Companies: A Marketing Vehicle for Small Textile and Apparel Firms?. *Journal of Small Business Management*, 23:20-.
2. Shin-ichi, Fukuda., Yoshifumi, Kon. (2012). Macroeconomic impacts of foreign exchange reserve accumulation: Theory and international evidence. *Research Papers in Economics*, doi: 10.4337/9780857933355.00014
3. Paolo, Vitale. (1999). Foreign Exchange Intervention and Macroeconomic Stability. *Social Science Research Network*,
4. Olayinka, Olufisayo, Akinlo. (2015). Impact of Foreign Exchange Reserves on Nigerian Stock Market. *The International Journal of Business and Finance Research*, 9(2):69-76.
5. Akira, Koizumi. (1959). Foreign Exchange Reserves as a Buffer in Japanese Countercyclical Policy. *The Annals of the Hitotsubashi Academy*, 9(2):255-266. doi: 10.15057/10455
6. Kostadinka, Cabuleva., Tamara, Marjanova, Jovanov., Ljupco, Davcev. (2011). Export and GDP - the case of Macedonia.
7. Rainer, Maurer. (2006). Strong Exports, High Unemployment, Low Gdp Growth - a Neoclassical Diagnosis of the German Disease (Exportweltmeister, Arbeitsplatzwüste, Wachstumsschlusslicht - Eine Neoklassische Diagnose Der Deutschen Krankheit). *Social Science Research Network*, doi: 10.2139/SSRN.893821
8. Paul, Brenton., Peter, Walkenhorst. (2009). Breaking into new markets, raising quality, and improving services : neglected avenues for export diversification. 1-6.
9. Hamna, Ahmed., Naved, Hamid. (2014). Patterns of Export Diversification: Evidence from Pakistan. *Lahore Journal of Economics*, 19:307-326. doi: 10.35536/LJE.2014.V19.ISP.A13
10. Heiko, Hesse. (2008). Export diversification and economic growth. *World Bank Publications*, 1-36.
11. Tomasz, Białowąs. (2015). Otwartość handlowa i dywersyfikacja eksportu a wzrost gospodarczy w latach 1995–2011. 47(2):17-26. doi: 10.17951/H.2013.47.2.17
12. Jerry, Haar., Jerry, Haar., Marta, Ortiz-Buonafina. (2001). The Role of Entrepreneurial Characteristics and the Export Firm. *Social Science Research Network*, doi: 10.2139/SSRN.272073
13. Tomohiko, Inui., Atsushi, Kawakami., Tsutomu, Miyagawa. (2008). Do Competitive Markets Stimulate Innovation?: An

kechikishlarni hal qilish bo'yicha kompleks choralar amalga oshirilishi zarur.

Mazkur choralar mintaqaning iqtisodiy samaradorligini oshirishga, xorijiy bozorlarga muvaffaqiyatli chiqishga va xalqaro integratsiyaga erishishga xizmat qiladi. Eksport hajmining oshishi natijasida nafaqat ichki ishlab chiqarish jarayonlarining samaradorligi oshadi, balki xalqaro bozor talablariga javob beruvchi mahsulotlar sifati ham yuksaladi. Kelgusida eksport faoliyatiga innovatsiyalarni joriy etish, ilg'or texnologiyalarni tatbiq etish va sifat menejmenti tizimlarini yo'lga qo'yish orqali mintaqada ishlab chiqarilayotgan mahsulotlarning global raqobatbardoshligi oshadi.

Bundan tashqari, eksport faoliyatini qo'llab-quvvatlash mintaqadagi iqtisodiy o'zgaruvchanlikka qarshi chidamlilikni kuchaytirish bilan bir qatorda mahalliy korxonalar uchun yangi bozorlar ochilishiga xizmat qiladi. Xorazm viloyatining eksport imkoniyatlarini kengaytirish orqali mintaqaviy iqtisodiy o'sishga sezilarli ta'sir ko'rsatish, bandlikni oshirish va aholi turmush darajasini yuksaltirish bo'yicha keng ko'lamli salohiyat yaratiladi. Pirovardida, iqtisodiy siyosatning eksportga yo'naltirilgan strategiyasini ishlab chiqish va amalga oshirish mintaqaning iqtisodiy barqarorligi va global raqobatbardoshligini ta'minlashda muhim o'rin tutadi.

Empirical Analysis Based on Japanese Manufacturing Industry Data. Research Papers in Economics,

14. Nathaniel, Boso. (2010). Export entrepreneurial-oriented behaviour and export performance.
15. James, Heintz. (2002). Low-wage manufacturing exports, job creation, and global income inequalities.
16. Paul, Brenton., Peter, Walkenhorst. (2009). Breaking into new markets, raising quality, and improving services : neglected avenues for export diversification. 1-6.
17. Edward, K., Y., Chen. (1980). Export expansion and economic growth in some Asian economies : a simultaneous-equation model. 284-293. doi: 10.1007/978-1-349-04063-6_13
18. Luis, Ignacio, Argüero. (2015). Regional exports and employment creation : the case of Argentina. 79-89. doi: 10.15027/39221
19. Xiao, Jiang. (2013). Trade and Employment in a Vertically Specialized World. *Research Papers in Economics*,
20. Arbeitskreis, Konjunktur, Ostdeutschland. (2008). *Ostdeutsche Wirtschaft: Kein aufholendes Produktionswachstum 2008 und 2009*. 14(6):205-236.
21. Saribayevich, X. F., Sariyevich, X. X., Davlatov, S., Turobova, H., & Ruziyev, S. (2024). Analysis of factors affecting CO2 emissions: In the case of Uzbekistan. *International Journal of Energy Economics and Policy*, 14(4), 207-215.
22. Xolmurotov, F. S., Xolmurotov, X. S., & Yakubova, Y. R. (2024). Assessment of the impact of agriculture on the regional socio-economic development. In *E3S Web of Conferences* (Vol. 548, p. 01003). EDP Sciences.
23. Qodirov, A., Urakova, D., Amonov, M., Masharipova, M., Ibadullaev, E., Xolmurotov, F., & Matkarimov, F. (2024). The dynamics of tourism, economic growth, and CO2 Emissions in Uzbekistan: an ARDL approach. *International Journal of Energy Economics and Policy*, 14(6), 365-370.
24. Холмуротов, Ф. (2023). MINTAQADA AHOЛИ TURMUSH FARAVONLIGINI OSHIRISHDA QISHLOQ XO 'JALIK MAHSULOTLARINI YETISHTIRUVCHI SUBYEKTLAR RO 'LINI VAHOLASH. *Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари/Актуальные проблемы социально-гуманитарных наук/Actual Problems of Humanities and Social Sciences*, 3(7), 83-91.